

עולים ויורדים

וַיְחַלְסוּ וְהָיָה סֹלֶם מִצֵּב אֲרָצָה וְרָאִשׁוּ מִגִּיעַ הַשְּׂמִימָה וְהָיָה מְלֹאכֵי אֱלֹהִים עֲלֵימָם וַיִּרְדּוּ בָּהֶם: (בראשית כח יב).¹

ויקרא רבה פרשה כט ב – אתה עולה ואין אתה יורד

"ויחלוס והנה סולם מוצב ארצה ... והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו" - ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמעון בן מנסיא משום ר' מאיר: הראהו שרה של בבל עולה ויורד, ושל מדי עולה ויורד, ושל יוון עולה ויורד, ושל אדום עולה ויורד. אמר לפניו: ריבון העולמים כשם שיש לאלו ירידה כך יש לי ירידה? אמר לו הקב"ה: "אל תחת" - עלה, שאתה עולה ואין אתה יורד. ואעפ"כ נתיירא ולא עלה. ... ר' מאיר היה דורש: "בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו" (תהלים עח לב) - מדבר ביעקב שלא האמין ולא עלה.²

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנֵי חַי אֲלֶכָה וְאֲרָאֵנוּ בְּטָרְסָם אָמוֹת: וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וַיָּבֵא בְּאֶרֶץ שֶׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לְאֱלֹהֵי אָבִיו וַיִּצְחַק: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הֲנִנִּי: וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרִימָה כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם: אֲנֹכִי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרִימָה וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם עִלָּה וַיֹּסֵף וַיִּשֵׁת יָדָיו עַל עֵינָיֶדָּה: (בראשית מה כח - מו ד).³

וַיְהִי בַעֲת הַהוּא וַיִּרְדַּ הַיְהוּדָה מֵאֶת אָחִיו ...: (בראשית לח א).

וַעֲתָה יִשָּׁב נָא עִבְדְּךָ תַּחַת הַנְּעֵר עִבְדָּ לְאֲדָנִי וְהַנְּעֵר יַעַל עִם אָחִיו: כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי ...: (בראשית מד לג-לד).
גוֹר אֲרִיָּה הַיְהוּדָה מִטָּרֶף בְּנֵי עֲלִיתָ ...: (בראשית מט ט).⁴

בראשית רבה סח יב – מסולם יעקב למשה

"והנה סולם" - זה סיני ... "והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו" - זה משה ואהרן.⁵ "עולים" - "ומשה עלה אל האלהים" (שמות יט ג). "ויורדים" - "ויורד משה" (שם יד); "והנה ה' נצב עליו" - "ויורד ה' על הר סיני אל ראש ההר" (שם כ).⁶

¹ כבר הרחבנו לדון בסולם יעקב ובמלאכים העולים ויורדים בו בדברינו [סולם יעקב - סמל יעקב](#) בפרשה זו בשנה האחרת וכבר שם רמזנו לעליות וירידות בחיי יעקב ואישים אחרים בספר בראשית. הפעם נבקש להמשיך לעלות ולרדת בביטוי הכללי של הצמד עלייה-ירידה, עולים ויורדים, וניתן דרוך לדמיונו ונפליג בדברותינו אל אשר יישאנו כנפי המדרש וההגדה.

² והמדרש ממשיך שם בביקורת על יעקב שלא האמין ולא עלה: "אמר לו הקב"ה: יעקב, אילו האמנתה ועליתה שוב לא היית יורד. עכשיו שלא האמנתה ולא עלית, הרי בניך נאחזים באומות ומסתבכים במלכויות: ממלכות למלכות, מבבל למדי וממדי ליוון ומיוון לאדום וכו'". מדרשים אחרים מתארים החמצות אחרות כגון זו של משה שהסתיר פניו בסנה: "לא יפה עשה משה כשהסתיר פניו שאילו לא הסתיר פניו גלה לו הקב"ה למשה מה למעלה ומה למטה ומה שהיה ומה שעתיד להיות" (שמות רבה ג א), ושל עם ישראל ברגע ההתעלות של מתן תורה: "בשעה שאמר הקב"ה לישראל: מי יתן והיה לבבם זה להם, היה להם לומר: תן אתה" (עבודה זרה דף ה ע"א). סולם יעקב הוא סמל לעליות וירידות, התעלויות ומורדות, תפיסות והחמצות. ראו דברינו [השעה](#) בפרשת כי תבוא.

³ חייו של יעקב רצופים עליות ומורדות ולא נמנה את כולן, רק את זו המסכמת את מסכת חייו, היא הירידה למצרים לפגוש את יוסף וההבטחה של הקב"ה שיעלהו חזרה. כבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [אל תירא מרדה מצרימה](#) בפרשת ויגש, שם הראנו שהסיפור האישי של אב שהולך לראות את בנו האהוב (בן אשתו האהובה) והסיפור הלאומי הרחב יותר של בית אב היורד לגלות, משמשים בערבוביה - במקרא עצמו, במדרשים ובפרשנים. ירידה אישית של יעקב והבטחה שייקבר בארץ, לצד ירידה של כל בית יעקב לגלות והבטחה לחזרה ביום מן הימים לארץ. ואגב ירידה ועליה של יעקב למצרים, ראו בראשית רבה פט ט: "שתי שנים עשה הרעב. שכיון שירד יעקב אבינו לשם, עלה הרעב". יש שמגיהים שם "כלה הרעב", אבל יש יופי בביטוי "ירד יעקב, עלה הרעב".

⁴ היורד והעולה הבא הוא יהודה בכל התנהגותו לרע ולטוב בפרשת מכירת יוסף, כמודגש בפסוקי המקרא עצמו. ובמדרש, בירידתו של יהודה: "ויהי בעת היא וירד יהודה מאת אחיו ... כְּפָרְתָּ יְהוּדָה, וְתוֹעֵבָה נַעֲשֵׂתָה בְיִשְׂרָאֵל, יְהוּדָה נַעֲשֵׂתָה חוֹלִין" (בראשית רבה פה א) ובשמות רבה מב ג שאחיו כעסו עליו בעקבות המכירה (שלא עמד כנגדם): "ועמדו ונדוהו ... וירד יהודה מאת אחיו ... שהיה לו ירידה מצד אחיו". מנגד, יש גם עליות ליהודה: "מטרף בני עלית, מטרפו של יוסף עלית ונתעלית. מטרפה של תמר עלית ונתעלית" (בראשית רבה צט). גם יוסף והאחים שותפים בירידות: "ויוסף הורד מצרימה .. וירדו אחי יוסף .. הורידו את אחים .. יורד ירדנו .. לא ירד בני עמכם" ועוד. נראה שבפרשת יוסף ואחיו היו יותר ירידות מעליות וכבר האריכו רבים וטובים בפרשה כאובה זו ואף אנו שלחנו ידנו בה במספר דפים בפרשות [וישב](#), [מקץ](#), [ויגש](#) ולא נאריך שוב כאן.

⁵ מכל המדרשים העוסקים בעליות ובירידות שיש במעמד הר סיני, בחרנו במדרש זה הקשור עם פרשתנו. אהרון נזכר כאן אגב "מלאכים" בלשון רבים וגם במקרא כתוב: "וְעֲלִיתָ אִתָּה וְאֶהְרֹן עִמָּךְ" (שמות יט כד). אבל אין עלייתו של אהרון כעלייתו של משה, כפי שאומר מכליתא דרבי שמעון בר יוחאי על הפסוק: "ועלית אתה ואהרון עמך ... יכול אהרון היה עמו במחיצה? תלמוד לומר: ונגש משה לבדו אל ה'. אמור מעתה: משה מחיצה לעצמו ואהרון מחיצה לעצמו". וסופו של אהרון שירד ועשה את העגל כאשר משה עלה.

⁶ עליות וירידות רבות יש כאמור סביב מעמד הר סיני, במקרא, במדרשים ובמפרשים. די לנו בקריאת פסוקים יח - כה בפרק יט: "והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' ... וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה ... ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם לעלות אל הר סיני ... ויאמר אליו ה' לך רד ועלית אתה ואהרון עמך ... וירד משה אל העם ויאמר אלהם".

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) משה עמוד 376 – אין למשה ירידה

א"ל הקב"ה: כל השבח הזה כתבתי עליך, על מה אתה מצטער? על הן קרבו ימיך למות? ... ימיך בטלים והולכים מן העולם אבל אתה אינך בטל. עלה אל הר העברים הזה הר נבו. עליה היא לך ואין לך ירידה.⁷

ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פסקא שני – קברו של משה

וכבר שלחה מלכות בית קיסר שני סרדיוטות, אמרו: לכו וראו קבורתו של משה היכן היא. הלכו ועמדו למעלה וראו אותו למטה. ירדו למטה וראו אותו למעלה. נחלקו חציים למעלה וחציים למטה, עליונים ראו אותו כלפי מטה ותחתונים ראו אותו כלפי מעלה. לכך נאמר: ולא ידע איש את קבורתו.⁸

ספרי במדבר פרשת קרח פסקא קיט – סולם יעקב כסמל למקדש

"ויחלוס והנה סולם מוצב ארצה" - זה בית המקדש. "וראשו מגיע השמימה" - אלו הקרבנות קריבים שריחם עולה לשמים. "והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו" - אלו כהנים המשרתים שעולים ויורדים בַּפְּקֶשׁ. "והנה ה' נצב עליו" - "ראיתי את ה' נצב על המזבח" (עמוס ט א).⁹

מסכת שבת דף כא עמוד ב – מעלים בקודש ואין מורידים

תנו רבנן: מצות חנוכה נר איש וביתו. ... בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך; ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. ... טעמא דבית שמאי - כנגד פרי החג, וטעמא דבית הלל - דמעלין בקדש ואין מורידין.¹⁰

מסכת כתובות פרק יג משנה יא – ארץ ישראל

הכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין. הכל מעלין לירושלם ואין הכל מוציאין.¹¹

על פסוק אחרון זה ראו מדרש שמות רבה כח סימן ג שהקב"ה כביכול מתעתע במשה על מנת ליצור דיבור ישיר בינו ובין העם ועל מנת שלא יטעו לחשוב שמשה הוא המדבר עם מראש ההר: "עד שמשה יורד, נגלה הקב"ה". למדרשים נוספים על ה"עולים ויורדים" של מעמד הר סיני המקשר אותנו עם האבות, ראו שמות רבה כח ב: "ומשה עלה אל האלהים - עלה בענן וירד בענן וזכות אבות עולה ויורדת עמו". ובמכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ב: "ליתן שכר למשה על כל עליה ועליה ועל כל ירידה וירידה". ובמדרש במדבר רבה יב יא: "מי עלה שמים וירד (משלי ל ד) - זה משה דכתיב ביה (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים. וירד - וירד משה מן ההר אל העם". וסופו בירידה הגדולה של חטא העגל: "אמר לו הקב"ה: רד, ירידה היא לך. אמר לו: למה? - ששחת עמך" (שמות רבה מא ז). אבל עפ"י המדרש לפחות, גם לאחר העלייה הגדולה במתן תורה והירידה הגדולה בחטא העגל, הייתה למשה רשות לעלות כאשר שכח או נזקק לדבר הלכה. ראו במדבר רבה טו י במעשה המנורה שמשה שכח וחזר ועלה לדעת פרשה: "נתקשה משה וירד ושכח מעשיה. עלה ואמר: ריבוני, כיצד נעשה אותה?".

⁷ במדרש הקודם ראינו עליות וירידות במשה בעת מתן תורה. כך גם עליות וירידות בהנהגת העם. ראו דבריני [חילופי דורות ומשמרות](#) בפרשת פנחס, בהם הראינו את ירידתו ההדרגתית של משה והעברת שרביט ההנהגה אל הדור הצעיר. וכאן במותו, ניתנת למשה הבטחת הקב"ה שאין זו ירידה אלא עליה. עלייה לעולם שכולו טוב, או עלייה נמשכת ומתמדת כאן בעולם הזה, בכך שתורתו של משה חיה וקיימת. ראו דבריני [זכרו תורת משה](#) בשבת הגדול. מדרש זה מקורו בספרי דברים פרשת האזינו פסקא שלח: "עלה אל הר העברים הזה, עליה היא לך ואינה ירידה".

⁸ מיטתו, ארונו וגם קברו של משה תלויים בין שמים וארץ, כמו שהיו חייו, ומסמלים את מי שכל חייו נע בין שמים וארץ וידע הרבה ירידות ועליות, מורדות והתעלויות. ראו דברים רבה פרשת האזינו י ב: "ברא הקב"ה את העליונים לעליונים ואת התחתונים לתחתונים, שכך כתיב: (תהלים קטו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. בא משה ועשה את התחתונים לעליונים ואת העליונים לתחתונים שכך כתיב (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים וגו' וירד ה' על הר סיני". ובפסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) נספחים א - וזאת הברכה: "איש האלהים - איש, בשעה שעלה למרום. אלהים, בשעה שירד למטה".

⁹ וכן הוא בבראשית רבה סח יב בפרשתנו. הרי לנו עולים ויורדים בעבודת בית המקדש וגם כאן סולם יעקב משמש כסמל. שמעתי שקאסטו מפרש את סולם יעקב שהיה כמו כבש המזבח (מעלון, מדרון) ולא כמו סולם של ימינו, ואין הספר תחת ידי. ראו עוד בפסיקתא רבתי פסקא ז, המדרש המסתמך על המשנה במסכת זבחים פרק ו משנה ג: "כך שנו רבותינו כל העולים למזבח עולים דרך הימין ומקיפים ויורדים דרך השמאל". ראו גמרא סוטה טו ב: "כל פינות שאתה פונה, לא יהו אלא דרך ימין". אבל יש דברים בעבודת המקדש שרק עולים ולא יורדים כגון קרבן שאירע פסול במהלך עבודתו במקדש (לא פסול מהותי כמו בעל מום). ראו זבחים פרק ט משנה א, גמרא סנהדרין לד א: "רבן גמליאל אומר: כל הראוי למזבח - אם עלה לא ירד, שנאמר: היא העולה על מוקדה על המזבח. מה עולה שהיא ראויה לגבי מזבח - אם עלתה לא תרד, אף כל שהוא ראוי למזבח - אם עלה לא ירד". המזבח מרצה ומכפר ואין צורך להוריד ממנו.

¹⁰ מהמקדש באנו לכלל הידוע: "מעלים בקודש ואין מורידים". כאן, במצוות נר חנוכה (החג ההולך ומתקרב) בברייתא ממגילת תענית על [מצוות נר חנוכה](#) שקצרונו בה מאד (ראו עוד דפים במועד [חנוכה](#) באתר). יש לכלל זה מופעים רבים במקורות רבים מהם בהלכות בבית המקדש (מסכת שקלים פרק ו משנה ד, מנחות יא משנה ז, יומא יב ע"ב), אך גם הלכות מזוזה ותפילין (מסכת סופרים פרק יד הלכה יז), מינויים בבית המדרש (ברכות כ ע"א, ירושלמי ביכורים ג ג) ועוד. ראוי הנושא לדף בפני עצמו שנוכח בע"ה.

¹¹ 'עולים ויורדים' אולי הידוע ביותר הוא העולים או העלייה לארץ ישראל והיורדים או הירידה ממנה. כאן הלשון היא אמנם 'יוצא' מארץ ישראל לא יורד ממנה, אבל כבר במקרא אנחנו קוראים על אברהם שיורד למצרים ועולה ממנה: "ויורד אברהם מצרימה" (בראשית יב ג), "ויעל אברהם ממצרים" (בראשית יג א). ובגמרא ברכות לח ב: "ורבותינו היורדין מארץ ישראל". ובגמרא קידושין סט א: "עשרה יוחסים עלו מבבל. מאי איריא דתני עלו מבבל? ניתנו הלכו לארץ ישראל! מילתא אגב אורחיה קמ"ל; כדתניא: וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך - מלמד, שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל, וארץ ישראל גבוה מכל הארצות".

ויקרא רבה א ה – מבית המדרש להנהגת הציבור

ר' יהושע מסכנין בשם ר' לוי פתח: "כי טוב אמר לך עלה הנה, מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך" (משלי כה, ז). ר' עקיבא משנה אותה בשם ר' שמעון בן עזאי: רחק ממקומך שנים ושלושה מקומות ושב. רד שיאמרו לך עלה ואל תעלה שיאמרו לך רד. מוטב שיאמרו לך: עלה עלה! ואל יאמרו לך: רד רד! וכן היה הלל אומר: השפילתי היא הגבהתי, הגבהתי היא השפילתי ...¹²

מסכת סנהדרין דף קד עמוד ב – המיצר לישראל, עולה

"היו צריה לראש" (איכה), אמר רבא אמר רבי יוחנן: כל המיצר לישראל נעשה ראש.¹³

תוספתא חגיגה פרק ב הלכה ג-ד – עלה בשלום וירד בשלום

ארבעה נכנסו לפרדס: בן עזיי, ובן זומא, אחר,¹⁴ ור' עקיבא. אחד הציץ ומת. אחד הציץ ונפגע. אחד הציץ וקיפץ בנטיעות. ואחד עלה בשלום וירד בשלום. בן עזיי הציץ ומת, עליו הכתוב אומר: "יקר בעיני ה' המותה לחסידיו" (תהלים קטז טו). בן זומא הציץ ונפגע, עליו הכתוב אומר: "דבש מצאת אכול דייד" (משל כה טז). אלישע הציץ וקיפץ בנטיעות, עליו הכתוב אומר: "אל תתן את פיך לחטיא את בשריך" (קהלת ה ה). ר' עקיבא עלה בשלום וירד בשלום, עליו הכתוב אומר: "משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו" (שיר השירים א ד).¹⁵

ילקוט שמעוני קהלת רמז תתקסח – רוח האדם ורוח הבהמה

"כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה" (קהלת ג יט).¹⁶ בוא וראה מה כתיב באדם "לא תלבש שעטניז", בבהמה "לא תחרוש בשור ובחמור". האדם מטמא והבהמה מטמאה. מה האדם הנוגע במת יטמא אף בהמה הנוגע בנבלתה יטמא. "כמות זה כן מות זה", כתיב באדם הריגה והרגת את האשה, ובבהמה ואת הבהמה תהרוג.¹⁷

והוא עפ"י מדרש ספרי דברים פרשת שופטים פיסקא קנב: "וקמת ועלית, מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות ובית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל". ראו בפרט ביחס למצרים אליה ירד אברהם וממנה עלה, כפי שאומר מדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק לז: "בכל מקום נאמר ירידה למצרים, ועליה ממצרים, שהיא ארץ שפלה, ועליה לארץ ישראל, וירידה מארץ ישראל, שהיא ארץ הרים ובקעות". אבל למה לנו להפליג רחוק, הנה הדברים שוב בפרשתנו, בראשית רבה סח יב: "עולים ויורדים בו - עולים אותם שליו אותו בארץ ישראל, יורדים אלו שליו אותו בחוצה לארץ". מלאכי ארץ ישראל עולים ומלאכי חו"ל יורדים (אבל בחזרה לארץ, מה?).

¹² עברנו להלכות דרך ארץ. עליה היא לעתים קרובות ירידה וירידה היא בעצם עלייה. העולם הוא סולם שעולים ויורדים בו לא רק מלאכים. על הפסוק בתפילת חנה: "ה' מוריש ומעשיר" (שמואל א ב ז) אומר מדרש במדבר רבה ג ו: "מעלה סולמות ומוריד סולמות". העולם הוא גם גלגל חוזר שאפשר לעלות בו וגם לרדת, ראו שבת קנא ע"ב: "תנא דבי רבי ישמעאל: גלגל הוא שחוזר בעולם". וכבר הארכנו לדון במדרש ויקרא רבה זה בדברינו [דעה קניית מה חסרת – דעה חסרת מה קניית](#) בפרשת ויקרא. ראו גם דברינו [גלגל הוא שחוזר בעולם](#) בפרשת ראה.

¹³ ובגמרא גיטין נו ע"ב מובא הסיפור של אונקלוס בר קלוניקוס בן אחותו של טיטוס שביקש להתגייר והתייעץ עם דודו וזה אמר לו שאין סיכוי שיצליח לקיים את כל מצוות התורה, אבל ילך בדרך הפוכה ויציק ויתגרה בעם ישראל ובכך יעלה לגדולה, שכן: "כל המיצר לישראל נעשה ראש". התוספות במסכת חגיגה דף יג עמוד ב מקשרים אמירה זו עם הגמרא שם האומרת שהסיבה לכך שהקב"ה העלה את נבוכדנצר הרשע לגדולה, היא כדי "שלא יאמרו אומות העולם: ביד אומה שפלה מסר הקב"ה את בניו". אבל פירוש כלי יקר לשמות טו ט אומר: "מה שאמרו חז"ל כל המיצר לישראל נעשה ראש, והוא כדי להגדיל אחר כך מפלתו". עליה לצורך הורדה. ראו נבואות על מלכים גאים שעלו ונפלו כמו נבואת ישעיהו בפרק יד על מלך בבל: "איך נפלת משמים הילל בן שחר", נבואת יחזקאל בפרק כח על מלך צור: "גבה לך ג' פ'ך שחת חקמך על י' פעך על ארץ השלכתך לפני מלכים נתתך לראוה בך", ובפרק כט על מלך מצרים: "לי יארי ואני עשיתיני ... והדבקותי דגת יאריך בקשקשתך והעליתך מתוך יאריך" והמשכה בפרק לא שם ויש עוד דוגמאות. ראו אגב בויקרא רבה כט ב שמפחד ירידה זו סירב יעקב לעלות בסולם.

¹⁴ הוא אלישע בו אבויה שנקרא "אחר" לאחר שפרק עול ולהלן הוא נזכר בשמו. וגם במקומות רבים במשנה ובתלמוד הוא נזכר בשמו. ראו עליו במקורות הבאים: גמרא בבלי חגיגה טו ע"א, ירושלמי חגיגה פרק ב הלכה א, שיר השירים רבה א א, קהלת רבה פרשה ו, רות רבה פרשה ו. וכבר זכינו לדון בדמות מורכבת זו בדברינו [אלישע בן אבויה הוא אחר](#) בדפים המיוחדים.

¹⁵ בנוסח המובא בתלמודים מסכת חגיגה בבלי דף טו ע"א וירושלמי פרק ב הלכה א, מובא הלשון "נכנס בשלום ויצא בשלום", אבל אנחנו אוהזים בלשון התוספתא שאומר על ר' עקיבא שעלה בשלום וירד בשלום. אם כך, יש לנו אולי עוד מקור להשוואה בין ר' עקיבא ומשה, נושא שנדרש תדיר בעיקר בעקבות המעשה הידוע בגמרא מנחות כט על משה שנכנס בבית המדרש ולא ידע מה הם אומרים. אצל משה היו עליות וירידות (בשלום) מספר רב של פעמים כפי שהראנו לעיל. בנושאי הלכה. ואילו אצל ר' עקיבא נראה שהייתה זו פעם יחידה ומיוחדת והעלייה והירידה בשלום היו בהתעסקות בתורת הסוד. ראו גם ילקוט שמעוני שיר השירים רמז תתקפב שהוא משמר את נוסח התוספתא: "הביאני המלך חדריו, ארבעה נכנסו לפרדס כו" רבי עקיבא עלה בשלום וירד בשלום". מעליות מסוימות צריך גם לדעת לרדת חזרה לקרקע בשלום ואולי שוב זה מה שיעקב אבינו פחד, שיעלה בשלום, אבל לא ידע איך לרדת בשלום.

¹⁶ ראו הפסוקים שם בקהלת פסוקים יט-כא שנדרשים כאן: "כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אדם להם כמות זה כן מות זה ורוח אדם לכל ומוות האדם מן הבהמה אין פי הכל הבל: הכל הולך אל מקום אחד הכל הנה מן העפר והכל שב אל העפר: מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ".

¹⁷ באשה שמסרה עצמה ליחסי מין עם בהמה הורגים את שניהם. ודווקא על זה שואלים חז"ל בספרא קדושים פרשה י: "והרגת את האשה ואת הבהמה - אם אדם חטא מה חטאה בהמה?". היינו שיש סברה לעדיפות הבהמה על האדם, במקרים ומצבים מסוימים. ראו דברינו [אם אדם חטא בהמה במה חטאה](#) בפרשת נח.

"מי יודע רוח בני האדם העולה היא", מפני שנתונה מלמעלה כתיב בה עליה, ושל בהמה נתונה מלמטה כתיב בה ירידה: "היורדת היא למטה לארץ".¹⁸

מסכת סוכה דף ה עמוד א – קו מפריד בין שמים לארץ

ותניא, רבי יוסי אומר: מעולם לא ירדה שכינה למטה, ולא עלו משה ואליהו למרום, שנאמר: "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (תהלים קטו טז).¹⁹

במדבר רבה יג ב פרשת נשא – השכינה יורדת, מסתלקת וחוזרת

כיון שחטא אדם נסתלקה השכינה לרקיע הראשון. חטא קין נסתלקה לרקיע השני. חטאו דור אנוש נסתלקה לרקיע השלישי. חטאו דור המבול נסתלקה לרקיע הרביעי. חטאו דור הפלגה נסתלקה לרקיע החמישי. חטאו הסדומיים נסתלקה לרקיע השישי. חטאו המצריים נסתלקה לרקיע השביעי. וכנגדן עמדו שבעה צדיקים והורידו את השכינה מן העליונים לתחתונים ואלו הן: אברהם הורידה מן השביעי לשישי, יצחק הורידה מן השישי לחמישי, יעקב הורידה מן החמישי לרביעי, לוי הורידה מן הרביעי לשישי, קהת הורידה מן השלישי לשני, עמרם הורידה מן השני לראשון. משה הורידה מן העליונים לתחתונים ... הרשעים סלקו השכינה מן הארץ, אבל הצדיקים השכינה בארץ. אימתי שרתה השכינה בארץ? ביום שהוקם המשכן, שנאמר: "ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן". (שמות מ).²⁰

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: בקשר להערה 18 שיתרון האדם על הבהמה הוא שהאדם מטפל באדם שמת והבהמה אינה עושה כן, ראו פרקי דרבי אליעזר פרק כא שהעורב הוא שלימד את האדם את הקבורה: "והיה אדם ועזרו יושבים ובוכים ומתאבלים עליו (על הבל) ולא היו יכולים מה לעשות, שלא היו נהוגין קבורה. עורב אחד שמת רעהו אמר: אלמוד לאדם זה מה לעשות. מה עשה? נטל רעהו וחפר בארץ וטמנו לעיניהם וקברו. אמר אדם: כעורב הזה אני עושה. ונטל את נבלתו של הבל וחפר בארץ וטמנה. ושילם הקב"ה לעורבים שכר טוב בעולם הזה וכו'.

¹⁸ נראה שכאן "בורח" הדרשן מפשט דברי קהלת. קהלת מעמיד את הכל בסימן שאלה: מי אומר שרוח האדם עדיפה על רוח הבהמה? ואינו משאיר מקום לספק מה היא תשובתו כפי שעולה מהפסוקים כולם שם. הדרשן לעומתו, מפרש בדרכו ואומר: כן, יש יתרון רוח האדם על הבהמה, זו עולה וזו יורדת. וכך הוא גם ממשיך ומפרש שם: "ומותר האדם מן הבהמה אין, שהוא מדבר והיא אינה מדברת. דבר אחר: שיש באדם דעת ואין דעת בבהמה. דבר אחר: שהאדם נוטל שכר על מעשיו והבהמה אינה נוטלת ... שהאדם מת ומטפלין בו ובבהמה אינו כן". אבל הוא ממשיך שם וחוזר ומשווה את האדם עם הבהמה: "דבר אחר: באדם כתיב וביום השמיני ימול, ובבהמה כתיב והיה שבעת ימים תחת אמו" (ראו פסיקתא רבתי שור או כשב על ההשוואה בין האדם והבהמה לענין שבעת ימי החיים הראשונים שבשניהם רחמיו של הקב"ה על האדם ועל הבהמה). כך או כך, ראו מדרש תנחומא (בובר) פרשת וזאת הברכה סימן ה שמוכן ללכת עוד צעד ולומר שרוח האדם העולה היא "נשמתן של צדיקים, שהן מונחות וגנוזות תחת כסא הכבוד". ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ אלו נשמותיהן של רשעים". עולים ויורדים "יתכן ברוח האדם עצמו ולא צריך להיטפל לבהמה.

¹⁹ התניא הוא כנראה מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ד: "רבי יוסי אומר: הרי הוא אומר: השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם - לא עלה משה ואליהו למעלה ולא ירד הכבוד למטה. אלא מלמד, שאמר המקום למשה הריני קורא לך מראש ההר ואתה עולה, שנאמר ויקרא ה' למשה". האדם עולה עד גבול מסוים והשכינה יורדת עד גבול מסוים, עד עשרה טפחים, ראו בגמרא סוכה שם. כך גם משתמע מדברי ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי (בנו של ר' יוסי שבמסכת סוכה?) בספרי זוטא פרק ז: "ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר: שומעני כאילו לא ירדה שכינה לארץ מעולם, שנאמר: מן השמים השמיעך את קולו ליסוד (דברים ד לו), אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שמות כ יט)". רק המלאכים של יעקב, אולי מלאכים בכלל, יכולים לעלות לשמים ולרדת לארץ. השכינה לא יורדת לארץ והאדם לא עולה לשמים. יש גבול ל"עולים ויורדים". אך מה לעשות וגם על שיטה זו חולקים. ראו שוב דברים רבה פרשת האזינו י ב שהבאנו בהערה 8 לעיל: "ברא הקב"ה את העליונים לעליונים ואת התחתונים לתחתונים, שכך כתיב: (תהלים קטו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. בא משה ועשה את התחתונים לעליונים ואת העליונים לתחתונים שכך כתיב (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים וגו' וירד ה' על הר סיני". וכך גם דוד ואליהו שם.

²⁰ כנגד שיטתו המיוחדת של רבי יוסי, וכנגד מרבית המדרשים לעיל שלמעלה זה משובח ולמטה זו ירידה, בא מדרש זה ומלמדנו שהשכינה מתאווה לרדת ולשכון בארץ ובקרב בני האדם. חטאי האדם הם שגורמים לשכינה להסתלק כלפי מעלה (הדרשן במכוון לא משתמש בפועל על"ה) וכוחם המתקן של הצדיקים הוא להורידה כלפי מטה. שימו לב להדרגתיות שלב אחר שלב, הן בתנועה כלפי מעלה והן בתנועה כלפי מטה. כל זה מחזיר אותנו לחלום הסולם בו המלאכים תחילה עולים (מסתלקים) ואח"כ (אחרים) יורדים. סולם בנוי משלבים ואולי גם משני מסלולים. ראו השימוש במבנה השלבים גם במדרשים על 'לא בשמים היא' (דברים רבה ח ג, בדברינו **לא בשמים היא**). ובאשר לירידת השכינה לארץ, מנקודת מבט אחרת, זו תיתכן לטוב ולרע. ראו אבות דרבי נתן נוסח א פרק לד (ובדומה גם פרקי דרבי אליעזר מפרק יד ואילך): "עשר ירדות ירדה שכינה על העולם: אחת בגן עדן ... ואחת בדור המגדל ... ואחת בסדום ... ואחת במצרים ... ואחת על הים ... ואחת בעמוד הענן ... ואחת במקדש". וזה נראה נושא קצת אחר.